

A KORMÁNYZATI CIKLUSOK MINTÁZATÁNAK VÁLTOZÁSAI 1990–2010

Külföldi példák és magyar váltógazdálkodási ciklus módosulása 2006-ban

Csizmadia Ervin

*A tanulmány beérkezett: 2023. május 14., opponálás: 2023. május 15. – 2023. június 7.,
véglegesítés: 2023. augusztus 3.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Az 1990 utáni magyar politikát viszonylag ritkán vizsgáljuk a kormányzati ciklusok hosszúsága felől és még kevésbé teszünk összehasonlításokat a magyar ciklusok hosszúsága és a nemzetközi trendek között. A tanulmány első részében az 1990 előtti nyugati trendekből hoz adatokat a szerző, mégpedig azért, mert ezeknek a trendeknek alapvető hatásuk volt a rendszerváltás utáni magyar politikára. A továbbiakban megállapítja, hogy 1990 és 2002 között úgynevezett rövid ciklusok érvényesültek, ami négy évenkénti szinte szokássá váló váltógazdálkodást jelentett. Az írás középpontjában annak a kérdésnek a megválaszolása áll, hogy ez a négy éves ciklusgazdálkodás hogyan és miért tört meg 2006-ban, s miért jött létre az első kétciklusú kormányzás a 2006-os választás nyomán. A szerző – angol példákra hivatkozva – bevezeti a „kormányzati degenerálódás” fogalmát, amely a szakirodalomban a harmadik, de főként a negyedik ciklusukat töltő kormányok esetében következik be, és indokolja, a fogalom milyen megszorításokkal alkalmazható a 2006 után második ciklusát töltő kormányra. Az írás végén a cikk szerzője amellet érvel, hogy a ciklus kutatások horizontját érdemes kitágítani nem csak nemzetközileg, hanem a magyar politikatörténet régebbi folyamatai felé is.

Kulcsszavak: rövid ciklus ■ hosszú ciklus ■ ciklusmintázat ■ kormányzati
elfáradás ■ történelmi összehasonlítás

Az alábbi tanulmány középpontjában annak a kérdésnek a megválaszolása áll, hogy milyen következményekkel jár, ha egy országban a ciklusgazdálkodás szokásszerű rendje „hirtelen” megfordul. A ciklusgazdálkodás vagy a ciklustörés fogalmáról az alábbiakban bőven esik szó; a bevezetőben annyit szükséges megállapítani, hogy Magyarországon 1990-et követően – egészen 2006-ig – ún. „egyciklusú” kormányzati periódusok váltakoztak, s a 2006-os választáson fordult meg a trend, amikor az MSZP–SZDSZ-páros mandátumot nyert egy újabb kormányzati ciklusra. Az, hogy ez korábban senkinek nem sikerült, természetesen nem a szándék hiányának köszönhető; nincs olyan kormány(párt), amelyik ne akarna több cikluson át kormányozni. Viszont az ellenzéki pártok-

nak (a proteszt hangulatú választói tömegek segítségével) ezt a szándékot minden választás alkalmával sikerült megíúsítania.

2006-ban viszont a 2002–2006 közötti jobboldali ellenzék erre nem volt képes, s az MSZP és az SZDSZ koalíciója megkezdhetette második kormányzati ciklusát, amelytől a kormányzati hatékonyság növekedését, illetve egy mélyreható reformprogram megvalósítását remélte. Csakhogy a várakozások nem igazolódtak, sőt, éppen ellenkezőleg: a kormányzati hatékonyság nem növekedett, mélyreható reformok nem következtek be és a politikai versenyben a korábbiaknál lényegesen intenzívebb polarizálódás kezdődött.¹ Az első hazai kétciklusú kormányzás tehát nem nevezhető sikeresnek. Ráadásul 2009-ben – az 1990 utáni korszakban először – a többségi kormányzás kisebbséginek adta át a helyét, majd 2010-ben az addig ellenzékben lévő Fidesz (szatellitpártjával együtt) kétharmados felhatalmazást szerzett.

Bár a mai politikatudomány elsősorban a 2010 utáni korszakra, és azon belül a Fidesz permanens kétharmados kormányzásaira koncentrál, írásommal azt szeretném bizonyítani, hogy legalább ilyen érdekes az azt megelőző korszak, már csak az addig érvényesülő cikluslogika 2006-ban történő megbomlása miatt is. Az alábbiakban e cikluslogika vizsgálata során három tézist igyekszünk bizonyítani. 1. Magyarországon a rendszerváltó elit – nyugati mintákat szem előtt tartva – fontos alapértéknek tekintette, hogy stabil kormányzásokat hozzon létre. Ennek a szándéknak a jegyében 2006-ig sem négy évnél hosszabb, sem annál rövidebb ciklusok nincsenek. 2. A négy éves ciklusok addig működőképesek, amíg a kompetitív elitverseny ellensúlyozására a regnáló kormánykoalíciókon belül van egy, a partnereinél jóval nagyobb méretű, a kormányzást lényegében egyedül is biztosítani képes párt. 3. Erős korreláció van az egyciklusú kormányzás 1990 óta tartó hagyományának 2006-os megtörése és a kormánypolitika hatékonyságának csökkenése között. A rendszerváltás utáni első kétciklusú kormányzás ugyanis felveti annak a lehetőségét, hogy végleg megszakad az addigi cikluslogika, és a baloldali-liberális többség hosszabb időtávra rendezkedik be. A kétciklusú kormányzásra való áttérés drasztikus ellenhatásként jön létre 2010-ben a Fidesz kétharmada, amely 2023-ban is tart. Ebben a folyamatban azonban az utolsó tizenhárom évet nem vizsgáljuk. Ezúttal ugyanis nem a Fidesz „hosszú ciklusára” vagyunk kíváncsiak, hanem arra a fejlődési folyamatra, amely a demokrácia első 20 évében a cikluslogikát jellemezte, s amely – hipotézisünk szerint – hozzájárult a 2010 utáni helyzet kialakulásához.

A dolgozat első részében – jó néhány nemzetközi (nyugat- és kelet-közép-európai) példát bemutatva – definiáljuk a ciklusgazdálkodás fogalmát. Utána feltérképezésre kerül az 1990–2010 közötti magyar ciklusgazdálkodás, legfőképp azok a jellemzők, amelyek arra egy ideig (2002) stabilizálólólag, majd (2002 után) destabilizálólólag hatottak. Harmadszor megvizsgáljuk a 2006-os „ciklusváltás” okait, s azt, hogy a ciklusnak egyről kettőre történő „meghosszabbó-

dása” milyen újszerű folyamatokat indított be és ezek hogyan hoztak létre olyan új konfliktusokat, amelyek a magyarországi helyzetre is használhatóvá teszik egy brit kutató, Timothy Heppel fogalmát. Ő a „degenerálódás” kifejezést használja a több ciklusú brit kormányokra, szerinte egy bizonyos ciklus-hosszúság után szinte törvényszerű az adott kormány elfáradása. Hipotézisem az, hogy bár 2006 és 2010 között az MSZP–SZDSZ-kormány még csak a második ciklusát töltötte, de az egyciklusú kormányok addigi hagyománya után már ez a „ciklusnövekedés” is elég volt ahhoz, hogy bizonyos degeneráló tendenciák megjelenjenek a magyar politikában, és a politikai verseny új, a korábbinál jóval polarizáltabb légkörét teremtsék meg. Feltevésemet az írás megfelelő helyén szeretném részletesen bizonyítani. Az írás végén összegzem a teoretikus belátásokat, s óvatos javaslatot teszek egy szisztematikusabb (történeti és összehasonlító) cikluskutatási projektre.

Röviden megemlítem még, hogy a szakirodalomból Nyugat-Európára vonatkozóan döntően 1990 előtti példákat hozok. Az indok az, hogy az 1990 utáni Magyarországon a mintát döntően az 1990 előtti nyugati példák jelentették, azaz a magyar pártrendszer viszonyítási pontja az 1990 előtti nyugat-európai ciklusgazdálkodás volt.

A CIKLUSGAZDÁLKODÁS FOGALMA, KORMÁNYZATI CIKLUSOK JELENTŐSÉGE NYUGAT- ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A kormányzati ciklusokra vonatkozó hatalmas nemzetközi irodalom feldolgozása még csak nyomokban sem történik meg az alábbiakban.² A rendelkezésre álló szakmunkákból egyrészt azokat használom, amelyek adatokat tartalmaznak a ciklusok hosszúságára, illetve a kormánykoalíciók összetételére (Woldendorp–Keman–Budge, 1993 és 1998; Müller-Rommel, 2005; Somer-Topcu–Williams, 2008; legújabban a *West European Politics* című folyóirat foglalkozik tematikus számában a parlamenti és kormányzati terjedelem kérdésével: Hazan–Rasch, 2022; Walther–Hellström, 2022).

Másrészt azt az irodalmat veszem tekintetbe, amely valamiféle logikai magyarázatot is kínál a tanulmány alapkérdésére: milyen horderejű változásokat idézhet elő a ciklusgazdálkodás megszokott rendjében, ha az addig „főlős” többségben működő kormánykoalíció egy választást követően „egyszerű” (minimális) többségéivé válik?

Témánkhöz szorosabban kapcsolódva, a 2004 előtti kelet-közép-európai ciklusokat vizsgálva Csaba Nikolenyi úgy látja: egy kormánykoalíció teljesítő-képessége és többségi nagysága között Kelet-Közép-Európában alapvető összefüggés áll fenn (Nikolenyi, 2004). Tétele két elemből áll. Egyrészt Magyarországon 2002-ig úgynevezett *főlős* többségi kormányok váltogatták egymást, amelyek (a négy évenkénti váltások ellenére is) képesek voltak a kormányzati

stabilitás megteremtésére. Másrészt 2002-ben *minimális* többségi kormány jött létre, s ez komoly szerepet játszott a kormányzati stabilitás megrendülésében, illetve abban, hogy 2006-ban létrejött a kétciklusú kormányzás.³ Írása fontos, de nem gondolom, hogy a „fölös többség – minimális többség” metszet alkalmazásával önmagában választ adhatunk a minket érdeklő összes kérdésre. Szükségünk van még annak bemutatására, hogy a fölös többség – minimális többség metszetben bekövetkezett változás *hogyan hozza létre* a „ciklushosszabbodást”, s ennek van-e (s ha igen, milyen) összefüggése az említett „degenerálódással”.

E dolgozat kulcskategóriája tehát a *ciklus*, ezért ennek a fogalomnak a pontosabb behatárolásával kell kezdenünk. A ciklus – a legegyszerűbben megfogalmazva – két választás között a kormányzásban eltöltött idő. Demokratikus rendszerekben a kormányzati ciklusoknak van egy viszonylag kialakult mintázata. Ez a mintázat a következő jellemzőkből tevődik össze: 1. *Ciklussterjedelem* – az adott országban inkább az egy- vagy a több- (sok)ciklusú kormányzás-e a jellemző?; 2. *A kormánykoalíciók mérete* – fölös többségi, minimális többségi vagy kisebbségi kormányok regnálnak-e?; 3. *A kormányok pártösszetétele* – egypárti, egyszerű koalíciós vagy nagykoalíciós kormányok-e a jellemzőek? A három mutató alapján meglehetősen pontossággal meg tudjuk mondani, hogy egy adott országnak milyen a ciklusgazdálkodása.

A ciklusgazdálkodás évtizedek alatt rögzült hagyományokat jelent; ennyi idő szükséges ahhoz, hogy a ciklusok ismétlődése vonatkozásában trendekről beszélhessünk. A trendek megfelelő esetszám mentén kibontakozó tendenciák. Az 1945 utáni klasszikus nyugat-európai demokráciák⁴ több mint négy évtized alatt megfelelő esetszámot produkáltak, amelyek alapján például elmondhatjuk, hogy Nagy-Britanniában, Németországban vagy Svédországban inkább a hosszabb ciklusok jellemzőbbek, míg Olaszországban például a rövidebbek vagy egyenesen a „ciklustörések”, amikor egy-egy kormány a négyéves intervallumot sem tudja kitölteni. Ugyanakkor, ha az átlagokat nézzük, a nyugat-európai kormányok élettartama sem éri el a négy évet. Norman Schofield kormányzás-időtartam vizsgálata szerint 1945 és 1987 között a legtovább luxemburgi kormányok regnálnak (bár ezek átlagos élettartama sem éri el a négy évet); őket Ausztria, Németország és Izland követi, míg a sor végén a belgák, a finnek és az olaszok állnak (Schofield, 1995: 249.; lásd még uő: 1987).

Müller és Strom 16 nyugat-európai nyugati parlamentáris demokrácia kormányzati méreteinek alakulását vizsgálva bemutatja, hogy inkább egypártiak vagy koalíciósak-e az 1945–1990 közötti kormányok (Müller–Strom, 2000: 2.). Tanulmányukból kiderül: a kormányzatok egy országon belül eléggé kiszámíthatóak összetételüket illetően: Nagy-Britanniában a vizsgált időszakban a kormányok száz százalékban egypártiak, míg – másik végletként – Hollandiában mindig koalíciósak. A skála két pontja között helyezkednek a többi vizsgált ország kormányai; itt tehát a kormányzati összetétel állandó trendjeit re-

gisztrálhatjuk. A kormányzati ciklusgazdálkodás tág is rugalmas keretek között zajló folyamat, ami azt jelenti, hogy egypárti vagy koalíciós keretek között sokféle kombináció valósulhat meg. Ez azért fontos, mert a kormányváltásokat az aktorok nem értékelik ciklustörésnek és ez nem is nagyon változtatja meg a magatartásukat.⁵

A nyugat-európai tapasztalatok a ciklusgazdálkodásnak arra a vonására hívják fel a figyelmünket, hogy nincsenek benne „hirtelen” változások, a mintázat állandó és stabil.⁶ Ezzel szemben olykor azért ott is, Kelet-Közép-Európában pedig az elmúlt 20 évben gyakran történtek *hirtelen* módosulások. Mit jelent a „hirtelen” változás? 1. *Hirtelen ciklusrövidülés* – amikor egy országban tartósan több (olykor három-, sőt négy)ciklusú kormányok működnek, majd pedig ennek a ritmizáltságnak vége szakad, és legalább két egymást követő választást is más politikai erők nyernek meg, egyciklusú kormányzási képletet hozva létre. 2. *Ciklushosszabbodás* – amikor egy országban a kormányok hagyományoszerűen rövid életűek, olykor az egy ciklust sem töltik ki, ám „hirtelen” megváltozik a helyzet és hosszabb kormányzati periódusok alakulnak ki. Persze ezeket a trendeket csak utólag, kellő esetszám bekövetkeztével tudjuk regisztrálni.

Kelet-Közép-Európa 1990 utáni kormányzati ciklusgazdálkodását vizsgálva, szembetűnő, hogy itt a kormányok ciklusideje jóval rövidebb, mint a nyugat-európai átlag; a posztoszocialista térségben a kormányok élettartama hektikusabb.⁷ A kormányzati ciklusokkal foglalkozó ismert kutató, Müller-Rommel 10 kelet-közép-európai ország kormányait vizsgálta 1990 és 2003 között (Müller-Rommel, 2005: 5.). Adataiból kiolvashatjuk, hogy a magyar és a cseh kormányok a legtartósabbak, miközben számos országban alig lépik túl az 1 éves élettartamot. Lettországból például a 10-ből mindössze 1 kormány érte meg a 2,5 évet és 3 jutott túl az 1 éven, az összes többi 1 év alatt befejezte működését. Látványos változást (kormányzati ciklusnövekedést) regisztrál a szerző Szlovákia esetében, ahol az első 4 kormány egyaránt 1 év alatt teljesített, majd a következő 2 kitöltötte mandátumát. Litvániában viszont éppen fordított a helyzet: a vizsgálati időszakba bevont utolsó 3 kormány közül egyik sem érte meg az 1 éves működést.

Még érdekesebb a szerző másik adatsora, amely kabinettypusok szerint is bontja a kormányzati ciklusokat. Ebből az állapítható meg, hogy a kormányzatok háromötöde többségi, egyharmada kisebbségi; a többségi kormányok átlagos élettartama viszont kétszer akkora (2 év), mint a kisebbségieké (1 év). Müller-Rommel 19 minimális többségi kormányt és 16 fölös többségi kormányt regisztrál, s ezek működési ideje közel azonos. Ez Nyugat-Európával összevetve feltűnő különbség, hiszen ott jóval tartósabbak a minimális többségi koalíciók (id. mű: 6.). Látni fogjuk, hogy Magyarországon éppen ellenkezőleg: a 2002 utáni minimális többségi kormányzásra való áttérésnek komoly szerepe volt a 2006-os ciklushosszabbodásban.

További fontos innovációja a dolgozatnak, hogy a Woldendorp-féle metódust alkalmazva⁸ kíváncsi a miniszterelnököknek és a minisztereknek a kormányzásban eltöltött összehasonlítható adataira is, s a térségi adatokat nyugat-európai adatokkal ütközteti. Nyugat-Európában például a miniszteri időtartam kétszer annyi, mint Kelet-Közép-Európában; míg régiókban egy miniszter átlagosan 2 évet, addig Nyugaton 4,5 évet tölt a hivatalában (id. mű: 8.). A vizsgálatba bevont kormányfők is sokkal kevesebbet vannak hivatalban, mint nyugati kollégáik: 49 térségbeli miniszterelnökből 15 kevesebb mint 1 évig volt hivatalban, igaz 9 miniszterelnök több mint 4 évig. Az arány nem jó: „a miniszterelnökök 66 százaléka nem elég hosszú időt tölt a hivatalában, ahhoz, hogy beletanuljon szerepébe.” (id. mű: 10.).

A kelet-közép-európai kormányok, miniszterelnökök és miniszterek együttes mutatóit vizsgálva a szerző egy még érdekesebb megállapítást tesz: időtartam dolgában a miniszterelnökök állnak a legjobban (2,4 év), őket a miniszterek követik (2 év) s csak a harmadik helyen állnak a kormányok (1,6 év), azaz az *aktorok* szintjén van a relatíve legnagyobb, míg a *struktúra* szintjén a relatíve legkisebb stabilitás (id. mű: 10.). A szerző által kifejlesztett Kabinet Stabilitási Indexből az is kiderül, hogy Magyarország e kombinált mutató tekintetében Szlovénia után (Csehországgal együtt) a második helyen áll (id. mű: 11.).

RÖVID KORMÁNYZATI CIKLUSOK ÉS KORMÁNYZATI STABILITÁS MAGYARORSZÁGON (1990–2006)

A továbbiakban arra vagyok kíváncsi, milyen tényezők tartották fenn az egyciklusú kormányokat, s mely tényezők vezettek az egyciklusú kormányzás feltételeinek erodálódásához. Ismét leszögezzük: 1990-ben a rendszerváltó elitek *nem* arról döntöttek, hogy a jövőben egyciklusú kormányzást honosítanak meg (erre egy versengő demokráciában nem is lettek volna képesek), hanem a kormányzás minimális stabilizálásáról, arról, hogy a regnáló kormányok – függetlenül az őket érő heves ellenzéki támadásoktól – *legalább* egy ciklust végig kormányozzanak. Az tehát, hogy az Antall/Boross-, a Horn- és az Orbán-kormány – kelet-közép-európai viszonylatban – stabilan kitölti 4 éves mandátumát (tovább viszont nem tud kormányozni), egy „megtervezett”, ám viszonylagos stabilitásról tanúskodik. „Megtervezett” abban az értelemben, hogy az aktorok a kormányzati cikluskeret alkotmányos védelmében egyetértettek egymással; viszonylagos azért, mert a demokratikus politikai rendszer jóléti alapjainak híján s a mindenkori ellenzéki közönség zúgolódása miatt a kormányok 4 évenkénti cserélődése (hogy a regnáló kormányok nem tudják ciklusukat meghosszabbítani) szinte szükségszerű volt. Mindezen okokból a magyar ciklusgazdálkodás keretévé (a három kormány egymást követő azonos

kormányzati idejét elegendő esetszámnak elfogadva) a 4 éves „rövid ciklus” vált. A cikluskeretek stabilitása azonban nem elsősorban egy bizonytalan és tudományosan nehezen leírható előzetes elitmegállapodáson nyugodott (már csak azért sem, mert az 1990-től „érvényes” mögött egy a politikai versenyt kielező elitmagatartás állott), sokkal inkább a pártpolitikai verseny és a kormányalapítás szokásszerűvé váló mintázatán.⁹ Az egyciklusú kormányzatok fennmaradása Nikolenyi szerint ily módon – felülírva az értelmiségi táborharcot – két pártpolitikai adottságnak tulajdonítható: 1. Annak, hogy az egymást váltó koalíciós kormányok mindvégig „fölös többségiek”; 2. Annak, hogy a koalíciós kormányokon belül 2002-ig van egy domináns párt, amely a koalíciós hierarchiából kiemelkedik (Nikolenyi, 2004: 135–143.). A fölös többségi kormányzás megszűnése és a domináns párt mellett a centrális játékos pozíció-növekedése lesz az a két strukturális változó, ami miatt 2002-től, a Medgyessy-kormány idején kezd erodálódni a korábbi „viszonylagos” kormányzati stabilitás.¹⁰ Ezt a két tényezőt vizsgáljuk a továbbiakban.

A koalíciók kormányok karaktere

A hazai politikatudományban Bihari Mihály volt az, aki kifejezetten pozitívan nyilatkozott a kormányzati ciklusok négy éves ritmizáltságában rejlő innovatív erőről (Bihari, 1999: 270.). Ezt az innovációt akár alá is támaszthatják a kelet-közép-európai országok kormányzati ciklusait bemutató fentebbi összehasonlító adatok: Magyarországon a négy éves cikluskeret a legtöbb környező országéhoz képest hosszabb; a kormányok, a miniszterelnökök és a miniszterek több időt töltenek hivatalban, mint a környező országokban.¹¹ Értelmezésünkben azonban ezek csak addig biztosítják az innovációt, amíg a pártverseny visszatérően *hasonló* mintákat produkál. Csaba Nikolenyi rámutat az 1990–1998 közötti három kormány egyik közös jellemzőjére: azok „fölös többségi” mivoltára.¹² Ugyancsak ő jelzi, hogy 2002 az első választás, amikor ez a helyzet megváltozik (lásd az 1. táblázat).

1. táblázat. A magyar kormánykoalíciók karaktere (1990–2002)

A kormányok megnevezése	A koalíció mérete	„Fölösleges” párt
Antall-(Boross-)kormány	fölös többségi	KDNP
Horn-kormány	fölös többségi	SZDSZ
Orbán-kormány	fölös többségi	MDF
Medgyessy-(Gyurcsány-)kormány	minimális többségi	Nincs

Forrás: Nikolenyi, 2004: 129.

Miért alakultak – egészen 2002-ig – mégis mindig olyan kormányok, amelyben volt egy „fölsleges” párt? A válaszhoz szóba kell hoznunk a Körösényi András által már az 1990-es évek elején leírt, erősen kompetitív elitmagatartást (Körösényi, 1993). E magatartás folyamatos jelenléte okozza a (túl)biztosított koalíciós többségeket, amelyek a négy éves ciklus integritásának biztosítói. Mivel Magyarországon a rendszerváltást követően a politikai aktorok viselkedése legfeljebb korlátozottan konszenzuális, s az értelmiségi dimenzió polarizáltsága nagyon erős, a kormányzati ciklusgazdálkodásban fontos hagyománnyá válik a kormányzati potyautas párt jelenléte. A föls többségi kormányok – más kelet-közép-európai országokkal összevetve – komparatív előnyben vannak, képesek megtartani a cikluskereteket, de ahhoz nem elég erősek, hogy – nyugat-európai összehasonlításban – is versenyben legyenek, amit a ciklusidő meghosszabbításával tudnának elérni.¹³ Ha tehát a kormányzás hatékonysága fokmérőjeként nem pusztán a négy éves ciklusidő kitöltését, de a ciklusidő meghosszabbításának képességét is számításba vesszük, akkor nem feltétlen látjuk alátámasztottnak a négy éves, ún. rövid ciklusok váltakozásában rejlő s Bihari által feltételezett innovációt.

Az 1. táblázatból leolvasható továbbá a 2002-es választás fordulópont-jellege, hiszen ekkor alakult meg az első *minimális* többségi kormány. Van-e ennek a változásnak valamilyen specifikus magyarázata? Egyrészt a felszínen – az 1990 utáni ciklusgazdálkodás hagyományaként – ismét ciklusváltás következik be, másrészt viszont már nem marad a kormányban potyautas párt: az MSZP és az SZDSZ együttesen is csak minimális többséget alkot. Az új helyzet magyarázata, hogy a választók proteszt hangulata nem volt annyira egyértelmű, mint a korábbi választásokon. 2002-ben ugyan a Fidesznek reális esélye volt egy második kormányzati mandátum megszerzésére, ám ellenfeleinek ezt sikerült megakadályozniuk. Többek között azzal, hogy a bal- és a liberális oldal el tudta hitetni a választók többségével, hogy a Fidesz 1998–2002 közötti kormányzása egyáltalán nem volt sikeres. A bal-liberális oldal választási győzelmében tehát a döntő szerepet az játszotta, hogy a magyar választók többsége 2002-ben még erősen az MSZP-től várta, hogy a rendszerváltás utáni demokratikus deficitet és jóléti hiányosságokat feloldja. De a 2002-es választás nyomán az új kormánytöbbség nem rendelkezik a „megszokott” túlbiztosítással (föls többséggel), csak egy minimális koalíciós fölénnyel. Ily módon 2002-ben még nem következik be ciklustörés, ám a kormányzásban – az értelmiségi/elit verseny mintázatában a választási eredmény következtében még erősebbé váló polarizáció ellensúlyozására – nincs meg a megfelelő belső kohézió és számbeli fölény. A korábban regnáló föls többségi kormányok működése alatt soha nem következik be olyan pártváltság, mint amilyen az MSZP-t éri 2002-t követően: a párt 2004-re teljesítőképessége határához ér. 2004 és 2006 között (Gyurcsány Ferenc első kormányzása idején) a dilemma már az, hogy

vagy összeomlik a párt vagy létjogosultságát – a rendszerváltás utáni időszakban először – egy második ciklus megnyerésével igazolja.¹⁴

A fölös többségi kormányzás megszűnése és a minimális többségi kormány megjelenése érdekes különbségeket mutat a környező országok kormányaihoz képest. Lengyelországban és Csehországban például 1990 után ismeretlenek a fölös többségi kormányok. A lengyel kormányok minimális többségek vagy egypárti kisebbségek; a cseh kormányok pedig kisebbségi koalíciók vagy egypárti kisebbségek (Nikolenyi, 2004: 128.). Ebből arra következtethetünk, hogy a kormányzati stabilitás négyéves hagyományának kialakulásával Magyarország szinte egyedi a térségben; más országokban a tendencia inkább fordított: az időben előrehaladva, jó néhány kombinációt kipróbálva tesznek szert több ciklusú kormányzati stabilitásra. Magyarországon viszont kezdettől jelen van a kormányzati stabilitásra, túlbiztosításra való törekvés, s ennek az ára, hogy amikor a túlbiztosítás csökken, az aktorok nem tudnak releváns választ adni s áttérni egy hasonlóképpen stabil kormányzásra. Amint (2002-ben) a kormány már csak szimplán többségi, a kormányzati aktorok közötti együttműködés konfliktusosabbá válik és a kormányzati instabilitás növekszik. Ennek következtében a magyar demokrácia második évtizede három különféle méretű kormányzatot produkál: minimális többségi (2002), kisebbségi (2008), „szupertöbbségi” (2010).

A koalíciós domináns és a centrális párt

Miután megvizsgáltuk, hogy a kormányzat összetétele/mérete milyen fontos hatással jár a kormányzás stabilitására, lássuk Nikolenyi másik elméleti felvetését, ami arról szól, hogy 2002 és 2006 között válnak szét egymástól jól megkülönböztethetően a kormányzaton belül a *domináns* és a *centrális* játékosok.

A szerző nyolc, kelet-közép-európai ország kormányait vizsgálva Magyarországon esetében azt találja, hogy az 1990 utáni első három magyar kormányban a domináns és a centrális párt viszonya megegyezik, míg 2002-től kezdődően a domináns MSZP mellett – az SZDSZ személyében – megjelenik egy önálló centrális párt is. Mivel az egyciklusú kormányzás magyar szisztémájában másfajta kormányzati variánsok (egypárti, kisebbségi stb.) 2002 előtt – elmentetben más környező országokkal – nem léteztek, a kormányzás innovációjának szinte egyetlen csatornája a domináns-centrális játékosok egymáshoz viszonyított relációjában mutatkozik meg, azaz abban, hogy a domináns párt és a centrális párt egybeesik-e vagy a centrális párt önállósul. 2002-től van önálló centrális párt, 2006-tól ugyancsak, s ennek jelentősége majd 2008-ban mutatkozik meg, amikor a centrális párt kilép a kormánykoalícióból. (Lásd a 2. táblázatot)

2. táblázat. Kormánypártok elrendeződése Magyarországon (1990–2002)

A kormány neve	A kormánypártok viszonya
Antall (Boross)	Domináns és Centrális párt egybeesik (MDF)
Horn	Domináns és Centrális párt egybeesik (MSZP)
Orbán	Domináns és Centrális párt egybeesik (Fidesz)
Medgyessy-Gyurcsány	Domináns és Centrális párt különválnak (MSZP–SZDSZ).

Forrás (az Orbán-kormányig): Nikolenyi, 2004: 142.

Amennyiben a Nikolenyi nyomán kialakított elméleti keretünk possibili, abból az következik, hogy a minimális többségi kormányzásra való áttérés (a fölös többségi kormányzatok egymásutánja után) strukturálisan módosítja az aktorok pozícióját és egymáshoz való viszonyát a koalíción belül. Az MSZP domináns párti jellege relatívvá válik; önmagában nem elégséges erő képvisel ahhoz, hogy biztosítsa a stabil koalíció feltételeit. A centrális szerepbe kerülő SZDSZ pedig 2002 és 2004 között belső vetélytársává válik az MSZP-nek, amit a legerőteljesebben Medgyessy Péter D209-es ügyével kapcsolatosan bizonyít.¹⁵ Az SZDSZ nem lép ugyan ki a koalícióból, az MSZP-nek továbbra is csak partnerével együtt van lehetősége a ciklus integritásának fenntartására, de a D209-es ügy által generált morális probléma (lásd például Kis, 2002, 2004) felértékeli a centrális párt szerepét, amely jelentős „árnyékdominanciára” és „informális hatalomra” tesz szert (Lásd: Wiener, 2010a, 2010b).

E két erőforrás mozgósítása révén a Medgyessy-kormány két alapvető célját (a demokrácia helyreállítása és a jóléti rendszerváltás) az SZDSZ kiegészíti a *köztársaság* programjával, amelyet bár Medgyessy Péter magáévá tesz, az mégis különbözik az MSZP által delegált miniszterelnök „demokrácia-programjától”.

Míg tehát 1994 és 1998 között az abszolút többség segítségével az MSZP féken tudja tartani az SZDSZ-t és a liberális párt nem tud önálló centrális pólust képezni, a 2002–2006 közötti ciklusban az SZDSZ centrális potenciálja folyamatosan növekszik, s ezen erőforrása mozgósításával az SZDSZ nagymértékben hozzájárul a miniszterelnök bukásához. A minimális többségi kormányra való átállás – mint a kormányzati stabilitást veszélyeztető faktor – kockázata mellé odakerül a centrális SZDSZ, mint kockázat is, s a domináns/centrális kormányzás dualizmusa negatív hatással jár a domináns pártra, amely 2004-ben veszélyes helyzetbe kerül és nagyon is reális alternatíva, hogy – a szokásos cikluslogikának megfelelően – el fogja veszíteni a 2006-os választásokat. Ezen a számára kilátástalan perspektíván az MSZP egy, az SZDSZ által erősen támogatott miniszterelnök-cserével kívánt változtatni. Gyurcsány Ferenc miniszterelnökké válása tehát nem pusztán a történelmi véletlen műve, hanem a 2002-es változásból következő – lényegében szükségszerű – lépés.

Privilegizált koalíciós szerepének megszűnésével ugyanis az MSZP – a kormányzati stabilitás megőrzése érdekében – koalíciós társának lojalitására volt utalva. Cserében el kellett fogadnia a centrális párt forgatókönyvét.

Gyurcsány Ferenc 2004–2006-os első miniszterelnökségét tehát célszerű belehelyeznünk a 2002-es választással induló (még nem ciklus-, de) trendváltozásba. 2002-ben minimális többségi kormányzás alakult ki, s ezzel párhuzamosan a koalícióban létrejött a domináns és a centrális párt egyensúlya. A kormányzásban növekvő intenzitású konfliktusok ebből fakadtak. Ugyanakkor az elitverseny dimenziójában nem pusztán a kormányon belül, de a kormány–ellenzék-metszetben is élesebbé vált a verseny. Ennek oka, hogy az első Orbán-kormány (1998–2002) bukását a jobboldalon sokan az MSZP választási csalásával magyarázták.¹⁶ A jobboldalon ekkor alakult ki az a narratíva, hogy nem érdemelték meg a választási vereséget, járt volna nekik még egy ciklus. A 2002-ben hatalomra kerülő bal-liberális kormánnyal szemben a jobboldali ellenzék nagyobb intenzitással lép fel, de 2002 és 2006 között még nincsen olyan „legitimációs retorika”, mint 2006 őszétől. 2004-ben, Gyurcsány Ferenc miniszterelnökké választásától kezdődően elhangzanak az első hangok az előre hozott választásra vonatkozóan, s ennek szinte párhuzamos kiegészítőjeként jelenik meg a gyurcsányi gondolat: az MSZP-nek meg kell nyernie a 2006-os választást is.¹⁷ Míg tehát korábban – mint utaltunk rá – a ciklusidő „elmozdítása” mind föl-, mind lefelé szinte elképzelhetetlen (s empirikusan soha nem is történt meg), 2004 őszétől a magyar politika szembesül azzal, hogy a) az ellenzék szerint a baloldal kormányzására 4 év is sok; b) a kormánypártok szerint hatékony és eredményes kormányzást egy ciklus alatt nem lehet megvalósítani. Ez utóbbi elgondolást erősen táplálta, hogy a Gyurcsány számára elsődleges mintát jelentő Tony Blair harmadik választási ciklusát kezdte meg Nagy-Britanniában. A 2006-os választások fő kérdése az volt (mivel az ellenzéknek nem sikerült lerövidítenie az első Gyurcsány-kormány ciklusát), hogy vajon az ellenzék a választásokon visszaállítja-e a megszokott 4 éves ciklusgazdálkodást, avagy Gyurcsánynak sikerül „történelmet írva” másodszor is győzelemre vinnie az MSZP-t.

A CIKLUSTÖRÉS 2006-BAN ÉS A KORMÁNYZATI „DEGENERÁLÓDÁS” 2006 ÉS 2010 KÖZÖTT

A 2006-os választást az MSZP újra megnyerte és az SZDSZ-szel együtt újra minimális többségi kormányt alakított. A második ciklusra való áttéréssel megtörik az addigi trend, amely a kormányokat – szinte automatizmusként – szűk időbeli keretek közé zárta. A történetekkel a magyar ciklusgazdálkodás egy fontos dimenzióban (a kormányzati ciklusok hosszúsága tekintetében)

közelebb lépett a számos nyugat-európai országban – főként 1990 előtt létező – ciklusnormákhoz. Ennek folyományaképpen az új kormány olyan programot fogadott el, amely hosszabb időtávra volt méretezve.¹⁸ A rendkívül ambiciózus kormányprogram azonban nemhogy nem valósult meg, hanem épp az ellenkezője következett be: a kormányzat ahelyett, hogy elindult volna egy emelkedő pályán és képes lett volna honorálni az őt másodszor is hivatalba segítő választók bizalmát, rövid idő alatt legitimitási válsághelyzetbe került.

Itt térhetünk vissza Timothy Heppel, brit politikatudós fogalmára, aki összehasonlító tanulmányában – angol példán – három hosszú ideig működő kormányzat „degenerálódási” tüneteit gyűjtötte és hasonlította össze: az 1960-as évek elejéig működő konzervatív MacMillan-kormányéit; az 1990-es évek második feléig működő konzervatív Major-kormányéit; és a Blair–Brown-féle munkáspárti kormányéit. (Heppel, 2008). Az ő gondolatmenetén haladva igyekszünk közelebb férkőzni annak megértéséhez, hogy a második ciklusába lépő Gyurcsány-kormány miért jutott el kritikus gyorsasággal a „degenerálódáshoz” vagy – semlegesebben fogalmazva – a cselekvőképtelenséghez.

A szerző kiindulópontja az, hogy egyértelmű a kapcsolat a kormányzási periódus terjedelme, illetve a degeneratív tendenciák felerősödése között; minél tovább „szolgál” egy kormány, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a kezdetben meglévő pozitív potenciálja az ellentétébe csap át, illetve, hogy a kezdetben gyengének mondható ellenzéki pozíciót sikerül egy, a választások megnyerésére alkalmas pozícióra konvertálni. Heppel ugyanakkor nem beszél arról, amikor egy országban rapid módon felborul a ciklusgazdálkodás. Vele ellentétben úgy gondoljuk: nem csupán akkor „degenerálódhat” egy kormány, ha túl sokáig kormányoz, de akkor is, ha a ciklushagyományok hirtelen megszakadásával *váratlanul hosszabb ideig* gyakorol kormányzati hatalmat, mint az adott ország politikai vagy ciklushagyományaiból az következne. Nagy-Britanniában 1945 után a hagyomány általában a kétciklusú kormányzás volt, amihez *képest* a Heppel példáiban szereplő három-négy ciklusú kormányok kivételnek számítanak. Magyarországon 1990 után a hagyomány az egyciklusú kormányzás, amihez képest az első kétciklusú kormány rövid idő alatt „degenerálódik”. Lássuk, milyen szempontokat ad meg Heppel a „degenerálódás” jellemzésére (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat. A kormányzati „degenerálódás” öt tünete brit példán

1. A kormányzási kompetencia elvesztése.
2. A vezetésre való képesség elvesztése.
3. Belső ideológiai megosztottság.
4. Korrupciós ügyek és botrányok megszorodása.
5. Az ellenzék fokozódó aktivitása és kormányzóképségének látványos jelei.

Forrás: Heppel, 2008: 380.

Heppel nem azt állítja, hogy egy három-négyciklusú kormányzás utolsó ciklusa *szükségszerűen* degenerálódó jellegű, azt azonban igen, hogy ilyen hosszú kormányzási időszak alatt a felsorolt területeken radikális változások állhatnak be. Például, fontos vízválasztó a „degenerálódás” felé vezető úton, ha a korábban hozzá kötődő, általa birtokolt gazdasági kompetenciát a kormány nem tudja megtartani, és ha egy korábban gazdaságilag kompetensnek (sőt egyedül kompetensnek) tűnő kormány elveszíti a mértékadó gazdasági körök beléje vetett bizalmát. De a szerző részletesen elemzi a többi kritériumot is, megállapítván, hogy minél rosszabbul teljesítenek a kormányok, minél inkább kumulálódik a „degenerálódás”, az ellenzék annál jobban kiaknázhatja a helyzetben rejlő lehetőségeket (id. mű: 381.).

A második Gyurcsány-kormány formálisan nem állítható párhuzamba Heppel példáival. Hiszen mindössze a második ciklusát élte 2006 és 2010 között. De – ahogy megállapítottuk – mégis alkalmazhatók rá a Heppel-kategóriák, mégpedig két ok miatt. Az első maga a „ciklusnövekedés” által előidézett új helyzet. Ilyen először volt az 1990 utáni Magyarországon és erre valamilyeni szereplő hevesen, nem a megszokott módon reagált. A Fidesz politikáját 2006 tavaszától – az ő szempontjából érthető módon – az határozta meg, hogy ellehetetlenítse a Gyurcsány-kormány esetleges harmadik ciklusát, míg a kormánykoalíció politikáját az határozta meg, hogy bizonyítsa: a két ciklusú kormányzás során számos programpontot meg tud valósítani, amelyre az első kormányzati ciklus négy éve nem volt elegendő. A második dolog pedig, ami ezt az új ciklust új mederbe terelte (és felgyorsította az említett degenerálódást) a miniszterelnök őszi beszéde. Ezt követően a kormánykoalíció nem a megszokott módon, hanem válságról válságra kormányzott.

Mindezeket figyelembe véve nem tűnik indokolatlannak, hogy egy három-négyciklusú kormányzásra alkalmazott elméletet erre a helyzetre adaptáljunk. S akkor lássuk Heppel öt kategóriáját a magyar esetre vonatkoztatva.

1. Kompetencia. A kompetenciát általában a szakpolitikában való jártasságként szokás aposztrofálni, a kompetenciavesztést a gyenge szakpolitikai teljesítménnyel mérhetjük. De a kompetencia fokozatosan erodálódhat az ún. „szignifikáns események” dimenziójában is. A „szignifikáns események” hatását egy párt megítélésére Gareth Smith fejtette ki. Ez azt jelenti, hogy a választók elsősorban *események*, nem pedig ideológiai orientációk alapján azonosulnak a pártokkal. Szignifikánsak azok az események, amelyeknek hatására a választók akár radikálisan is megváltoztathatják az eseményben érintett párttal kapcsolatos véleményüket. Ezek az események stratégiai fontossággal bírnak az adott párt, mint brand szempontjából (Smith, 2005: 92–93.). Smith alapján az őszi beszédet a 2006–2010-es ciklus minden mást maga mögé utasító szignifikáns eseményének tekinthetjük, s döntően azért, mert a beszéd egy-

általán nem tudott rögzülni (mint elmondója szánta) igazságbeszédként, hanem ellenkezőleg: a társadalom nem kis része számára hazugságbeszéd volt, ami degeneratív jelleggel bírt a domináns kormánypárt (és tágabban a koalíció) számára. A beszéd nyilvánosságra kerülése után három módon is fellépett a kormányfő a kormányzását fenyegető degenerálódási veszéllyel szemben. 1. Bizalmi szavazás önmagával kapcsolatban; 2. A megtépzott szakpolitikai kompetencia helyreállítására „permanens szakpolitikai kormányzás”.¹⁹ 3. Tisztázó kísérletek/írások sokasága 2007 és 2009 között.²⁰ Őszöd hatása azonban olyan nagy volt, hogy a kormánykoalíció legerősebb oldalának vélt gazdasági kompetenciát nem sikerül helyreállítani.

2. *Vezetőképesség.* A vezetőképesség összetett kérdéskör, egyik fontos összetevője a *szavahihetőség*. Ezt alapvetően rontotta az őszi beszéd szóhasználat, és éppen az által, hogy Gyurcsány szándékával ellentétben a közönség vele nem szimpatizáló része egyáltalán nem tudta/akarta a beszédet igazságbeszédként értelmezni. E körök számára a szónok a beszédben „elismeri, hogy éveken keresztül hazudtak”. Ez pedig ellenfelei körében újrapozícionálta a miniszterelnököt. Gyurcsány Ferenc 2001 és 2006 között sem kedvelt politikus jobboldali ellenfelei számára, de legitim vezető, akivel 2005-ben a Parlamentben Orbán Viktor négy szemközti vitában is összemérte erejét.²¹ 2006 nyaráról, az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése után azonban az ellenzék számára Gyurcsány illegitim vezetővé, a kormány pedig illegitim testületté válik.²² A legitimitás hiánya vagy bizonytalanává válása lehetetlenné tette, hogy az 1990 utáni négy éves parlamenti ciklusok „normális” kormány–ellenzék viszonya a 2006 után is megmaradjon. A változás 2006 után nem abban van, hogy a kooperatív elitmagatartások kompetitívbe fordulnának (mint láttuk a kompetitív magatartás a rendszerváltás idejétől erősen és egyre fokozódó mértékben jelen van), hanem abban, hogy a verseny *abszolúttá* válik, s azt a továbbiakban nem mérsékli a kormányzók és az ellenzék közötti minimális tisztelet.²³

3. *Belső megosztottság.* Oka a kormányzat „degenerálódásának” a koalíción belüli belső megosztottság növekedése is. Ez a folyamat – mint láttuk – 2002-ben, a koalíció domináns/centrális alakulásával kezdődik, a D 209-üggyel nyilvános vitajelleget ölt; 2004-ben, Medgyessy megbuktatásával folytatódik, majd kritikussá az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése után válik (noha az SZDSZ ezt a szöveget mint igazságbeszédet kifelé támogatja.) A belső megosztottság növekedésének végső magyarázata azonban abban van, hogy a kormányzat sem szakpolitikai, sem szimbolikus témákban (nemzetegyesítés, társadalmi kohézió erősítése, demokratikus ethosz növelése stb.) nem tud sikereket elérni, s ezzel a 2006-ban meghirdetett átfogó reformprogram mentén a közös kormányzásnak nem marad tartaléka. 2004-ben a centrális SZDSZ hatalom-

ba segíti Gyurcsány Ferencet, 2008-ban azonban – a kormány által elbukott népszavazás után – az SZDSZ számára Gyurcsány többé nem garanciája semmilyen reformprogram megvalósításának. Ezzel az SZDSZ azt deklarálja, hogy egy második választási ciklust már nem tud az MSZP-vel végig kormányozni.²⁴

4. Botrányok. A mindmáig feltáratlan őszi kiszivárogtatási botrány is, s mint ilyen tünete is a második ciklusra mandátumot nyerő kormánypárt(ok) belső erőviszonyainak. Szisztematikus kutatás híján nem tudjuk megmondani, hogy pontosan kik és miért juttatták ki az őszi beszédet, mint ahogy azt sem, hogy a 2006–2010-es ciklus további pénzügyi-vesztegetései és egyéb botrányai összefüggésben vannak-e (s ha igen, milyen módon) az őszi tematikával, illetve az MSZP belső erőcsoportjai közötti harcokkal.²⁵ Annyit azonban megállapíthatunk, hogy az őszi beszéd nyomán keletkezett legitimációs problémákat nemhogy nem sikerült lecsillapítani, de azok további botrányok halmozódásában öltöttek testet és „bizonyították” a közvélemény jelentős része számára a koalíció „degeneratív”, „kormányzásra alkalmatlan” jellegét.²⁶

5. Az ellenzék vitalizálódása. A kormányzat „degenerálódásában” komoly szerepet játszott az is, hogy az ellenzék kezdettől kihasználta a második ciklusát kezdő, de rögtön feloldhatatlan morális válságba kerülő kormány hibáit.²⁷ A második ciklus tehát a koalíció szempontjából nem előnnyé, hanem hátránnyá vált, mert a ciklusnövekedésből nem (mint várható lett volna) a kormánykoalíció, hanem az ellenzék profitált. A Fidesz 2006 nyarától kezdődően átvette a közbeszéd irányítását, s a 2010. évi választásokig azt ki sem engedte a kezéből. Ennek során elhitette a társadalom nagyobbik részével, hogy a) a baloldal gazdasági és vezetési kompetenciája nincs meg többé; b) egy megosztott, belső vitákkal és botrányokkal terhelt és „erkölcstelen” párttal szemben a Fidesz egy belülről egységes, egy cél irányába menni képes, erkölcsös párt. A választók 2010-ben nem csak elfogadták a Fidesz önképét és a riválisokról adott jellemzését, de olyan mértékű felhatalmazást adtak a jobboldalnak, amelyet párt az új magyar demokrácia történetében még megközelítőleg sem birtokolt.

A 2006-os ciklustöréssel és a kétciklusú kormányzásra való átmenettel tehát felszabadultak a zsilipek. Mivel a magyar demokrácia korábban nem próbált ki különféle kormányzati kompozíciókat, s mivel az elitek közötti verseny (kormányon belül és a kormány-ellenzék metszetben egyaránt) szélsőségesen polarizálódott, a kétciklusúvá növekvő kormányzás minden területen instabilitáshoz vezetett. A Fidesz 2010-es győzelme az instabilitás megszüntetésének ígéretét tartalmazta. Az természetesen egy egészen más kérdés, hogy ezt az ígéretet a Fidesz 2010–2023 közötti kétharmados kormányai mennyiben tudták teljesíteni. De ennek megválaszolása – ahogy a dolgozat korábbi pontján jeleztük – nem tartozik a tanulmány tárgyához.

KONKLÚZIÓ: ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉS TÖRTÉNETI ALAPÚ CIKLUSKUTATÁS

A tanulmányban a kormányzati ciklus fogalma állt a középpontban, s egy specifikus kérdést szerettem volna megválaszolni: Magyarország példáján hogyan azonosítható az ún. „hirtelen ciklustörés” jelensége? Ahhoz, hogy erre válaszoljunk, három előzetes tézist fogalmaztam meg: 1. Magyarországon a rendszerváltó elit – nyugati mintákat szem előtt tartva – fontos alapértéknek tekintti és alkotmányosan intézményesíti a stabil kormányzást, amelynek eredményeképpen 2006-ig sem négy évnél hosszabb, sem annál rövidebb ciklusok nincsenek. 2. A négy éves ciklusok addig működőképesek, amíg a kompetitív elitverseny ellensúlyozására (legalább) fölös többségi kormányok regnálnak, illetve amíg a koalíciókon belül a domináns pártnak nincs centrális vetélytársa. Amint (2002 után) ezek a feltételek nem biztosítottak, az egyciklusú kormányzás sem jelent stabilitást. 3. Erős korreláció van a 2006-ban bekövetkező „ciklustörés” és a nyomában meginduló kormányzati „degenerálódás” között.

Úgy találtam, a magyar rendszerváltást követő több mint 20 évben a kormányzás viszonylagos stabilitását a négy éves ciklusok érinthetetlensége biztosította, s ameddig ezt sikerült (a kormányok „túlméretezésével” és a koalíciókon belüli domináns pártok erőfölényével) biztosítani, addig a rövid ciklusok láncolatát nem fenyegette veszély. Amint azonban nem sikerült a fölös többségi kormányok intézményes biztosítása, a kormányzatok – mint azt fentebb bemutattuk – elbizonytalanodtak, egyébként sem túl magas hatékonyságuk nagymértékben csökkent. A fordulat a 2000-es évtizedben zajlik le: 2002 előkészíti 2006-ot, 2006-ból pedig majdhogynem logikusan következik 2010. A folyamat logikája a kormányzóképeség elbizonytalanodása (2002-ben), átmeneti (ciklustöréssel történő) megerősítése (2006-ban), s a kormányzat „degeneratívva” válása (2006 őszétől), majd egy újabb – most úgy látszik: tartósabb – megerősödés (2010 tavaszától).

Úgy látszik tehát, hogy a magyar politikai életben a rendszerváltás kezdetétől kialakult egy négyévenkénti kormányváltásra épülő ciklusgazdálkodás. Ez a ciklusgazdálkodás – mint láttuk – stabilabb volt, mint más kelet-közép-európai országokban, ahol a regnáló kormányok sokszor egy ciklust sem voltak képesek kitölteni, de a magyar társadalom stabilitásra irányuló igényeit mégsem tudta teljes mértékben kielégíteni. Ebben a keretben egy ideig minden pártnak jutott kormányzati hatalom, s ez valamiféle látszólagos konszenzusként volt tekinthető. Csakhogy 2006-ban megtörik ez a konszenzus, s bal-liberális kétciklusú kormányzás (mint új opció) keretei teremtdőtek meg. 2006 tehát értelmezésemben a magyar politika fontos fordulópontja, mert a bal- és a liberális oldalt versenylőnyhöz juttatja a jobboldallal szemben és reális alternatívává teszi, hogy a kormánykoalíció a második ciklust követően majd egy harmadik ciklusra is mandátumot kap. A hazai politika 2006 és 2010 kö-

zötti turbulens jellege ebből a perspektívából válik igazán érthetővé, hiszen a Fidesz számára ez a perspektíva a legkevésbé sem volt kívánatos.

A 2006–2010 közötti négy év értelmezésében kiemelkedően felhasználtam Timothy Heppel elemzését, aki a hosszasan kormányzó brit kormányok kapcsán bevezette a „degenerálódás” fogalmát. Hangsúlyoztam, hogy formális értelemben az angol és a magyar helyzet nem összehasonlítható, hiszen a baloldali és liberális kormány 2006 és 2010 között mindössze a második ciklusát töltötte hatalomban. Ugyanakkor mégis úgy találtam, hogy ebben a ciklusban olyan tüneteket mutatott, mint Heppel leírásában a harmadik, negyedik ciklusukat töltő kormánypártok.

Ennél többet pillanatnyilag nem lehet mondani a történetekről, de azért jelezni kell: a folyamatokat további kutatásokkal másképpen is interpretálhatjuk. Egy ilyen interpretációban nem lesz elégséges pusztán az 1990–2010 közötti időszak változó pártpolitikai trendjeinek átvilágítása, sőt még az összehasonlító adatsorok felhalmozása sem. Könnyen lehet ugyanis, hogy a magyar politikában mélyebb *történeti* mintázatok is szerepet játszanak. Egy új kutatási program látszik tehát szükségesnek, amelynek keretében mind Nyugat-, mind Kelet-Közép-Európa, s természetesen Magyarország kormányzati ciklusainak hagyományait vethetjük majd össze. Ahogy a dolgozat első részben jeleztem: minden országnak van egy hosszabb idő alatt felhalmozott ciklushagyománya vagy ciklusgazdálkodása. Azt állítottam, hogy az 1945 utáni nyugat-európai ciklusok hosszabbak, mint az 1990 utáni magyar ciklusok. Nem vizsgáltam az 1990 utáni nyugati trendeket, de az adatok feltehetőleg e korszakban is markáns különbségeket mutatnának. De mi van akkor, ha a 2000-es évek hazai történései nem pusztán csak a legújabb demokratizálódás logikája, hanem a hazai *történelmi hagyományok* felől is értelmezhetőek? Erősen úgy vélem, ez a szempont is szerepet játszik. Ha tehát meg akarjuk érteni a magyar pártpolitika első húsz évének ciklusfolyamatait, fel kell tennünk a kérdést: vajon az 1990 után szokásszerűvé váló rövid ciklusok eléggé *mély hagyományá* váltak-e, vagy pedig a kormányzati stabilitás biztosítására ezek a keretek csupán átmenetinek tekinthetőek? E kérdéssel szembesülve talán nem is a vizsgált korszak, hanem a 2010 utáni időszak adhatja meg a választ: a Fidesz mintha ehhez a régebbi ciklushagyományhoz térne vissza. A sokciklusú kormányzást persze (mint kimutattam) akár egy 1990 előtti nyugati jelenség meghonosításának is tekinthetnénk, azonban azt is fontos látni, hogy legalább ilyen súllyal esik a latba a régi magyar politikatörténeti minták újraéledése is.²⁸ A kutatások mai állásán óvatosan bár, de ez utóbbiak szerepét láthatjuk fontosabbnak: a magyar politikatörténet hosszú hagyományában temérdek példát találunk a hosszú kormányzásra és a hosszú kormányok degenerálódására egyaránt. Ebben az írásban azonban, mint ezt jó előre jeleztem, ezzel behatóbban nem foglalkozom. Fő mondanivalóm az volt, hogy a rendszerváltás utáni párttörténelem kulcséve 2006, amikor az 1990-től létező rövid ciklusú kormányzás

hirtelen kétciklusú kormányzásba váltott. A négyéves ciklusok megtörése a 2000-es évek közepén az egész későbbi időszak kulcsfejeménye. A 2010 és 2023 közötti rendszert sem érthetjük meg a ciklusgazdálkodás 16 évig tartó trendjének mélyreható elemzése nélkül.

JEGYZETEK

- ¹ A polarizálódás az őszi beszéd kiszivárogtatása után válik élesebbé. De a politikai verseny polarizálódását hiba volna valamilyen magyar sajátosságnak tekinteni. A nemzetközi politikatudományban az elmúlt években egyre gyakrabban esik szó erről a jelenségről. A hazai folyamatok értelmezéséhez az elszámoltatás felől: Körösenyi, 2012. Nemzetközi vonatkozásban: Galston, 2011; Fiorina–Abrams–Pope, 2005; Abramowitz–Saunders, 2005; McCarty–Poole–Rosenthal, 2008; Evans, 2003.
- ² A dolgozat kereteit szétfeszítené, ha a koalíciókra és a kormányzati ciklusokra vonatkozó elméleteknek akár csak vázlatos rajzát akarnánk adni. Laver és Shepsle (1998: 30.) – és őket követve még sok kutató – különbséget tesz determinisztikus és sztochasztikus elméletek között. Az előbbieket feltételezik a ciklusidő „biztosságát”, illetve kormány általi birtoklását, az utóbbiak a kormányok működését folyamatosan kritikus események által kitettnak minősítik, amelybe bele is bukhatnak. Az elméleti kutatási irányok bemutatásától és csoportosításától azonban eltekin-tünk. A parlamentek és a demokratizálódás összefüggéséről lásd: Helms, 2008. Magyar nyelven: Ilonszki, 1994; Ilonszki–Judge, 1996; Ilonszki–Kurtán, 1999; Horváth, 2009; 2011. A korszakra vonatkozó nyugati irodalomból lásd a Political Science című folyóirat 2011 júniusi, valamint a Commonwealt and Comparative Politics című folyóirat 2011/4. tematikus számait.
- ³ Fölös többségi az a kormány, amelyben benne van legalább egy párt, amelynek „kivételével” a kormány még mindig többségi maradna. Minimális többségi az a kormány, amelyből egyetlen párt sem „távolítható el” anélkül, hogy a kormány kisebbségbe ne szorulna. A dolgozat későbbi részeiben látjuk, hogy mely kormányokból mely pártok lettek volna kihagyhatók 1990 és 2002 között.
- ⁴ Nyugat-Európára vonatkozóan nem csak azért dolgozunk 1990 előtti adatokkal, mert az egyes nyugati demokráciák 1945 és 1990 között megfelelő esetszámot produkáltak, hanem azért, mert a kelet-közép-európai rendszerváltó országok elitjei (s a dolgozat fókuszában ez áll) a korábbi nyugati mintákat tekintették etalonnak. Ha a rendszerváltók – például Magyarországon – nem is tudnak kiválasztani egy fix ciklusmodellt, de a kormányzati stabilitás nyugati „modellje” a kormány–ellenzék „közmegegyezés” egyik fix pontjává válik.
- ⁵ De például 1993–94-ben Olaszországban az egész ciklusgazdálkodás 1945 utáni rendje kérdőjeleződött meg. Olaszországban 1945 és 1987 között 35 kormány működött a következő megoszlásban: 18 „fölös többségi”, 14 kisebbségi és 3 „minimális többségi”. Érdekes adat, hogy a fölös többségi kormányok, a maguk 17 hónapos kormányzati átlagával, majdnem kétszer annyi időt kormányoztak, mint a kisebbségi kormányok a maguk 9 hónapos átlagával (lásd: Schofield, 1995: 250.). Nyilvánvaló, hogy a fölös többségek egyfelől túlbiztosításként szolgáltak, másfelől azonban az összehasonlító adatok is azt mutatják: ezek a kormányok bármilyen másfajta kor-

mányzati típusnál hatékonyabbak. Ugyanakkor folyamatos jelenlétük kényszer is volt, hiszen az 1945 utáni periódus szélsőségesen frakcionalizált (általában legalább 7 párt volt a parlamentben) politikai versenyt eredményezett. 1990 után viszont éppen abból kiindulva határozták el az egész választási és pártrendszer reformját, hogy a régi proporcionalis rendszer a kormányzás szintjén sem volt hatékony. Az 1993–94-es választójogi reform nyomán új pártok és koalíciók keletkeztek, amelyeknek eredményeképp növekedett a koalíciók kormányzási ideje, de a kormányzati stabilitás továbbra sem megoldott.

- ⁶ Ehhez képest teljesen másképpen alakulnak a kormányzati ciklusok kiszámíthatóságára vonatkozó trendek a 2010 utáni időszakban, ami azonban – mint a bevezetőben is hangsúlyoztuk – kívül esik e tanulmány tárgyán.
- ⁷ A szakirodalom ritkábban foglalkozik vele, itthon pedig szinte egyáltalán nem, hogy szignifikáns összefüggés van a politika rendszer stabilitása és a kormányzati ciklusgazdálkodás szokásszerűsége között. Ritkán válik politikatudományi elemzés tárgyává, hogy 1990 után nem csak a jogintézmények átvétele lehetett cél, hanem a kormányzás stabilitása, stabil kormányzati ciklusok megteremtése is. Ugyanakkor mivel a magyar demokrácia kiépülése nem fonódott össze a jóléti állam prosperálásával (sőt éppen ellenkezőleg), Magyarországon szóba sem jöhetett a jóléti állam jellegzetes „hosszú kormányzati ciklusa”.

Jaap Woldendorp és munkatársai 1993-ban tesznek először kísérletet egy olyan adatbázis létrehozására, amely komplex: benne pontosan meghatározzák a kormányzás fogalmát, a kormányzás kezdő- és zárónapját és számos más kérdést, ami a korábbi kutatásokban zavart és bizonytalanságot okozott. Vö. Woldendorp–Keman–Budge, 1993: 1–120. Ez a munka lesz az alapja az 1998-ban megjelent, 20 európai országra kiterjedő komplex adatbázisnak. Vö. Woldendorp–Keman–Budge, 1998: 125–164. Ebben lefektetik a kormányzáskutatás azóta is legkomplexebbnek tekintett kritérium-rendszerét, s a kritériumok közé felveszik a kormány megalakulását és befejeződését, a kormányon eltöltött napok számát, a kormány megszűnésének okait, a kormány típusát, a kormánypártok parlamenti mandátumainak arányát, a miniszterelnöki és a miniszteri hivatali idő hosszát, a miniszterelnökök és a miniszterek cserélődését a kormányban és így tovább, uo.: 126–127.

- ⁸ Erre a versengésre példa, hogy a rendszerváltás utáni első ciklusban a kezdetben lojális külső támogató SZDSZ 1991 és 1994 között már totálisan támadja az MDF vezette kormányt. Kis János, az SZDSZ első elnöke több cikkben is jelzi: pártjának a kormány felmorzsolása az érdeke, s már 1991 tavaszán a kormány távozása utáni helyzetre készül. Lásd: Kis, 1991. A kompetitív aktor-magatartásról a legátfogóbban lásd: Körösenyi, 1993.
- ⁹ A domináns és a centrális párt fogalmát – ismereteim szerint – Peter van Roozendaal alkalmazta először Hollandia kormányainak történeti vizsgálata során. Domináns játékosnak nevezi a pártarénában a legnagyobb parlamenti képvisellel és azon belül a legerőteljesebb kormányzati pozícióval rendelkező pártot (amely fontos sajátossága a „hivatal-központúság); centrális játékosnak pedig azt, amely elengedhetetlen a kormányzáshoz (és nem annyira hivatal- mint inkább policy-orientált). Lásd: Roozendaal, 1993. Tőle veszi át Nikolenyi, akinek munkájára főként támaszkodunk.
- ¹⁰ Müller-Rommel id. mű: 8–10.

- ¹¹ Fontos szempont, hogy a fölös többségi kormányok léte független a koalíciót alkotó pártok ideológiai karakterétől, azaz: bal- és jobboldali kormányok egyaránt ugyanazt a „túlbiztosítást” alkalmazták.
- ¹² Ugyanakkor a szakirodalomban vannak szerzők, akik felhívják a figyelmünket a fölös többségi kormányok sérülékenységre és arra, hogy ezek gyorsabban megbukhatnak, mint a minimális többségi kormányok. Lásd: Saalfeld, 2008: 332. Az 1990–2010 közötti magyar kormányokra valóban jellemző ez a sérülékenység, s az 1. táblázat is jelzi: három fölös többségi kormány után a Medgyessy-, illetve a Gyurcsány-kormány már nem fölös többségi. Mégsem mondhatjuk, hogy a magyar választók ezzel a 2002-es döntésükkel azt mondták volna, hogy nincs szükségük valamiféle „túlbiztosításra”. A túlbiztosítás nem a koalíció méretében, hanem a ciklusidő meghosszabbításában élt tovább.
- ¹³ A nyugat-európaiktól (például a brittől) eltérő sajátosság, hogy Magyarországon a gyakori ciklusváltások következtében az ellenzéknek soha nem maradt elég ideje felkészülni a kormányzásra. Ezért lehetett jellemző egyszerre az MSZP-re, hogy „végveszélyben” van, mint kormánypárt, ugyanakkor választást is képes nyerni. Ehhez a problémához lásd: Csizmadia, 2004.
- ¹⁴ 2002 elején – Medgyessy megválasztása után derült ki, hogy a Kádár-rendszerben titkos ügynökök voltak.
- ¹⁵ A Fidesz ifjúsági szervezete, a Fidelitas például a szavazatok újraszámolását kezdeményezte.
- ¹⁶ A követelés egyik első és visszatérő megfogalmazója Fricz Tamás, aki számos újságcikkben és tanulmányban fejtette ki az előrehozott választás szükségessége melletti érveit. Több dolgozatban foglalkozik a témával a 2004-ben megjelenő kötetében. Lásd: Fricz, 2004. Az előrehozott választás teóriájának kritikáját lásd: Körösi, 2008.
- ¹⁷ A második Gyurcsány-kormány programja Magyarország európai felzárkózását tűzte ki célul. Lásd: A Magyar Köztársaság kormányának programja: <https://hirkozpont.magyarorszag.hu/sro/letolt?id=961804&lang=hu>. Az új kormányprogram azonban olykor éles ellentétben állott az MSZP 2006-os választási programjával: <http://magyarsocialistapart.network.hu/blog/magyar-szocialista-part-hirei/eros-koztarsasag-siker-es-magyarorszag-a-partprogram>.
- ¹⁸ A 2. Gyurcsány-kormány 2006 őszétől követett politikai felfogásának jellemzésére használja az irodalom a „túlfeszített policy kormányzás” kifejezést. Lásd erről: Csizmadia, 2008: 352–364.
- ¹⁹ Ezek közül a Megegyezés című pamfletet (Népszabadság, 2008. augusztus 29.) érdemes említeni. Egyik sem ért célzt, holott Gyurcsány baloldali politikustól korábban nemigen látott megértést próbált gyakorolni a jobboldal irányába.
- ²⁰ A két politikus közötti beszélgetés videói megtalálhatók a You tube-on. A 2006 utáni Gyurcsány-ellenes hangulatot figyelembe véve különösen tanulságos, hogy a két politikus milyen kultúraltan vitatkozik egymással 2005 nyarán.
- ²¹ Idéztük már Fricz Tamást, aki talán a jobboldalon a leggyérteleműbben fogalmazta meg az előrehozott választás kiírását. Ez azonban soha nem vált a Fidesz hivatalos álláspontjává.
- ²² Az őszi beszéd utáni helyzetre alkalmazható a prelegitimitás fogalma, mikor is kormány és ellenzék kölcsönösen megvonják egymástól a minimális bizalmat. A helyzet értelmezéséhez nagyon jó alapokat ad Guglielmo Ferrero elmélete a prelegitimitásról. Lásd: Ferrero, 2001: 157–170.
- ²³ A pártonkívüli Bajnai Gordon viszont 2009 tavaszától mégis csak képes az MSZP-t a megszorító programjának támogatására rábírni.

- ²⁴ A 2. Gyurcsány-kormány időszakában létező korrupciós ügyekről lásd: Beck-Bíró-Nagy-Róna, 2011.
- A botrányspirál beindulása 2007-től kezdődően MSZP-s országos és fővárosi politikusok börtönbe kerülését is eredményezte. A Szocialista Párt belső harcai nyomán lényegében saját maga állította ki magáról a „korrupt párt” negatív képét. A Fidesz 2010-ben kezdődő kormányzásában – éppen a korábbi botrányok és korrupció felszámolására – olyasféle „forradalmi” kormányzással próbálkozik, mint 1993-ban Berlusconi akkor alakuló Forza Italiája, amely a hagyományos olasz pártok korrupciós és botrányos ügyeinek köszönhetette gyors felfutását és kormányra kerülését. Lásd erről: McDonnell–Duncan, 2013.
- ²⁵ Ennek a változásnak az első látványos bizonyítéka Orbán Viktor háromrészes cikksorozata a Magyar Nemzetben: A vízválasztó: július 29., augusztus 5., szeptember 9. Ezekben az írásokban a Fidesz vezetője már – igaz nem nyíltan – mintha az őszödi beszéd ismeretében fogalmazná meg „leleplező” véleményét.
- ²⁶ Lásd erről: Csizmadia, 2017.

IRODALOM

- Abramowitz, Alan-Saunders, Kyle (2005): Why Can't We All Just Get Along? The Reality of a Polarized America. *The Forum*, No. 2: 1–21. <https://doi.org/10.2202/1540-8884.1076>
- Beck László–Bíró-Nagy András–Róna Dániel (2011): Szabadesésben. Az MSZP 2006–2010 közötti népszerűségvesztésének politikai napirendi magyarázatai. In: Enyedi Zsolt–Szabó Andre–Tardos Róbert szerk.: *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja alapítvány, 193–216.
- Budge, Ian–Keman, Hans (1990): *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. Oxford University Press.
- Csizmadia Ervin (2004): Végpont és kihívás. *Élet és Irodalom*, július 30.
- Csizmadia Ervin (2008): A második Gyurcsány-kormány, három megközelítésben. In: Sándor Péter–Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2008-ról*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja, 352–365.
- Csizmadia Ervin (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, és ha igen, hogyan?* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Druckman, James N. (2008): Dynamic Approaches to Studying Parliamentary Coalitions. *Political Research Quarterly*, September, 479–483.
- Evans, John H (2003): Have Americans' Attitudes Become More Polarized? An Update. *Social Science Quarterly*, No. 3: 71–90. <https://doi.org/10.1111/1540-6237.8401005>
- Ferrero, Guglielmo (2001): *A hatalom*. Kairosz Kiadó.
- Fiorina, Morris P.–Abrams, Samuel J.–Pope, Jeremy, C. (2005): *Culture War? The Myth of a Polarized America*. New York, Pearson Longman.
- Fricz Tamás (2004): Egy következmények nélküli ország. Kairosz Kiadó.
- Galston, William, A. (2011): Can a Polarized American Party System Be “Healthy?” *Governance Studies at Brookings*. April: 1–20.

- Grzymala-Busse, Anna (2001): Coalition Formation and Regime Divide in East Central Europe. *Comparative Politics*, October: 85–14. <https://doi.org/10.2307/422416>
- Hazan, Reuven Y.–Rasch, Björn Erik (2022): Parliaments and Government Termination: Understanding the Confidence Relationship. *West European Politics*, No. 3: 455–469. <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.2001155>
- Helms, Ludger (2008): Studying Parliamentary Opposition in Old and Democracies: Issues and Perspectives. *The Journal of Legislative Studies*, No. 1-2: 6–19. <https://doi.org/10.1080/13572330801920788>
- Heppel, Timothy (2008): The Degenerative Tendencies of Long-Serving Governments... 1963... 1996... 2008? *Parliamentary Affairs*, No. 4: 578–596.
- Horváth Péter (2009): Ki kormányozzon? Választói preferenciák és kormányalakítás Magyarországon, 1990–2009. *Politikatudományi Szemle*, No. 2: 49–74.
- Horváth Péter (2011): Aszimmetrikus koalíciók. A választási programok szerepe a koalíciók pártösszetételében. 1990–2002. *Working Papers in Political Science*, 4.
- Humphreys, Macartan (2008): Coalitions. *Annual Review of Political Science*, June, 351–386. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.062206.091849>
- Ilonszki Gabriella (1996): A parlamenti képviselők jelölésének elméleti és pártszervezeti kérdései Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, No. 1: 43–68.
- Ilonszki Gabriella–Judge, David (1994): Képviselő és képviselői szerepek. Elmélet és magyarországi tapasztalatok. *Politikatudományi Szemle*, No. 2: 5–24.
- Ilonszki Gabriella–Kurtán Sándor (1999): A magyar parlamenti elitek: demokratizálás és elitváltság. *Politikatudományi Szemle*, No. 4: 49–80.
- Kis János (1990): A megállapodás. *Beszélő*, május 5.
- Kis János (1991): Tehetetlen kormány, elégedetlen nép. *Beszélő*, március 2
- Kis János (2002): Medgyessynek mennie kell. *Magyar Hírlap*, június 19.
- Kis János (2004): *A politika mint erkölcsi probléma*. Irodalom Kft.
- Körösényi András (1993): Kié a hatalom? A hatalom pluralitása Magyarországon, 1990–1992. *Politikatudományi Szemle*, No. 4: 5–20.
- Körösényi András (1995): Kényszerkoalíció vagy természetes szövetség? Szocialista-szabaddemokrata koalíciókötés, 1994. In: Gombár Csaba et. al: *Kérdőjelek: a magyar kormány 1994–1995*. Budapest, Korridor. Politikai Kutatások Központja, 260–280.
- Laver, Michael–Schepsle, Kenneth A. (1998): Events, Equilibria, and Government Survival. *American Journal of Political Science*, January, 28–54. <https://doi.org/10.2307/2991746>
- Mair, Peter (1997): *Party System Change: Approaches and Interpretations*. Oxford, Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/0198295499.001.0001>
- McCarthy, Nolan–Poole, Keith T.–Rosenthal, Howard (2008): *Polarized America. The Dance of Ideology and Unequal Riches*. The MIT Press.
- McDonnell, Duncan (2013): Silvio Berlusconi's Personal Parties: From Forza Italia to the Popolo Della Libertà. *Political Studies*, No. 1: 217–233. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.01007.x>
- Mershon, Carol–Shvetsova, Olga (2008): Parliamentary Cycles and Party Switching in Legislatures. *Contemporary Political Studies*, January, 99–127. <https://doi.org/10.1177/0010414007303651>

- Müller, Wolfgang C.–Strom, Kaare (2000): *Coalition Governance in Western Europe*. Oxford University Press.
- Müller-Rommel, Ferdinand (2005): *Types of Cabinet Durability in Central Eastern Europe*. Center for the Study of Democracy. UC Irvine.
- Müller-Rommel, Ferdinand–Fettelschoss, Katja–Harfst, Philipp (2004): Party Government in Central European Democracies: A Data Collection (1990–2003). *European Journal of Political Research*, 43: 869–893. <https://doi.org/10.1111/j.0304-4130.2004.00178.x>
- Nikolenyi, Csaba (2004): Cabinet Stability in Post-Communist Central Europe. *Party Politics*, No. 2: 123–150. <https://doi.org/10.1177/1354068804040497>
- Ryals-Conrad, Courtenay–Golder, Sona N. (2010): Measuring Government Duration and Stability in Central Eastern European Democracies. *European Journal of Political Research*, January: 119–150. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.01888.x>
- Saalfeld, Thomas (2008): Institutions, Chance and Choices: The Dynamics of Cabiner Survival. In: Strom, Kaare–Müller, Wolfgang C.–Torbjorn, Bergman (Eds.): *Cabinets and Coalition Bargaining – The Democratic Life Cycle in Western Europe*. Oxford University Press, 327–368.
- Schofield, Norman (1987): „Stability of Coalition Government in Western Europe: 1945–1986”. *European Journal of Political Economy*, no. 3: 555–591. [https://doi.org/10.1016/0176-2680\(87\)90012-7](https://doi.org/10.1016/0176-2680(87)90012-7)
- Schofield, Norman (1995): Coalition Politics: A Formal Model and Empirical Analysis. *Journal of Theoretical Politics*. No. 3: 245–281. <https://doi.org/10.1177/0951692895007003002>
- Smith, Gareth (2005): Political Significant Events and their Effect on the Image of Political Parties, *Journal of Political Marketing*, No. 2-3: 91–114. https://doi.org/10.1300/J199v04n02_05
- Strom, Kaare (2008): Communication and the Life Cycle of Parliamentary Democracy. *Political Research Quarterly*, September, 537–542. <https://doi.org/10.1177/1065912908322364>
- Strom, Kaare–Müller, Wolfgang C. (1999): The Keys to Togetherness: Coalition Agreements in Parliamentary Democracies. *The Journal of Legislative Studies*, No. 3–4: 255–282. <https://doi.org/10.1080/13572339908420604>
- Strom, Kaare–Müller, Wolfgang, C. (eds.) (2000): *Coalition Governance in Western Europe. Introduction*. In: *Coaliton Governments in Western Europe*. Oxford University Press. 1–31.
- Walther, Daniel–Hellström, Johan (2022): Government Termination in Europe: a Sensitivity Analysis. *West European Politics*, No. 3: 591–611. <https://doi.org/10.4324/9781003397168-7>
- Wiener György (1997): Hatalmi viszonyok és kormányzati struktúra (1988–1994). *Eszmélet*, tél.
- Wiener György (2010a): Formális és informális elemek a kormányzásban. I. *Közjogi Szemle*, No. 1: 24–33.
- Wiener György (2010b): Formális és informális elemek a kormányzásban II. *Közjogi Szemle*, No. 2: 7–16.
- Woldendorp, Jaap–Keman, Hans–Budge, Ian (1998): Party Government in 20 Democracies: An Update (1945–1998). *European Journal of Political Research*, January, 125–164. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00378>
- Woldendorp, Jaap–Keman, Hans–Budge, Ian (1993): Government in Parliamentary Democracies. Data Collection. *European Journal of Political Research*, July, 1–120. https://doi.org/10.1007/978-94-011-1894-1_2